

Василик І.Б. (Київ)

**ДЕПУТАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
КОСТЯ ЛЕВИЦЬКОГО
У ВІДЕНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ**

У статті розкрито депутатську діяльність Костя Левицького під час його роботи в Державній раді у Відні; проаналізовано депутатські запити, протести та інтерпеляції К. Левицького; показано результати депутатської діяльності К. Левицького у суспільному житті населення Східної Галичини.

Кость Левицький був представником нового покоління української світської інтелігенції в Галичині, що, вийшовши переважно з родин греко-католицьких священників, на зламі ХІХ – ХХ ст. перебрала політичний провід в українському русі. Він діяв у непростих політичних умовах, коли західноукраїнському суспільству, що перебувало у правовому полі конституційної Австро-Угорської монархії, доводилося прискореними темпами долати відставання від сусідніх народів у різних сферах суспільного життя. У цей час відбувалася стрімка модернізація українського національного руху, утвердження національної свідомості серед широких верств населення, до політиків приходило розуміння того, що запорукою успішного розвитку народу є весь комплекс його здобутків в економічній, культурній і політичній сферах; з урахуванням нових суспільних реалій формувалися українсько-польські відносини.

Однак попри численні заслуги на культурно-просвітній та економічній ниві, К. Левицький увійшов в українську історію насамперед як політичний діяч. Від початку ХХ ст. він входив до числа кількох найвпливовіших українських політиків у Галичині, численні підтвердження чому містяться у спогадах тогочасних діячів.

Мета статті – дослідити депутатську діяльність Костя Левицького під час його роботи в Державній раді у Відні.

Завдання статті: проаналізувати депутатські запити та інтерпеляції К. Левицького; показати результати депутатської діяльності К. Левицького у суспільному житті населення Східної Галичини.

Історіографію склали: матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, а саме: рукописні праці К. Левицького; опубліковані особисті спогади К. Левицького та спогади його сучасників; тогочасна періодика, зокрема газети «Діло» та «Свобода», у яких публікувалися виступи депутатів у парламенті, подавався аналіз їхніх запитів та інтерпеляцій, журналу «Нові шляхи»; праці істориків діаспори.

Час із 1907 р. (запровадження загального виборчого права до Віденського парламенту) і до 1914 р. (початку Першої світової війни) К. Левицький назвав “новим періодом визвольних змагань”¹. К. Левицький був депутатом Австрійського парламенту в 1907–1918 рр. Він прийняв присягу 1 (17 червня) 1907 р. Він постійно наголошував, що завданням кожної парламентської репрезентації є “влекшити та покращити положення своїх виборців”². В опублікованій у часописі “Діло” статті під назвою “Наша репрезентація” на К. Левицького покладалися значні надії щодо успішного ведення української парламентської політики. У статті відзначалися заслуги К. Левицького в економічній і просвітній діяльності, а також стверджувалося: “Взагалі К. Левицький має “щасливу руку: всі товариства, які він створив, не лише існують, але й гарно розвиваються”³.

Українська фракція поділялася на секції. К. Левицький входив до економічної та правничо-адміністративної секцій. З перших днів пленарних засідань українські депутати брали активну участь у роботі Державної ради, засуджуючи політику польських правлячих кіл у Галичині та звертаючи увагу на зловживання владою під час останніх парламентських виборів. Проте їх пропозиції не були підтримані більшістю депутатів ради.

5 липня 1907 р. український парламентський клуб на засіданні ухвалив програму діяльності, серед авторів якої був і К. Левицький. У документі вказувалося, що метою депутатів є самостійний політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток українського народу⁴.

Запити та інтерпеляції безпосередньо К. Левицького в перший рік депутатства стосувалися таких питань, як: зменшення податків для тих селян, урожай яких був знищений внаслідок стихійного лиха; зупинка еміграції населення до Німеччини⁵; обмеження галицьких селян та робітників у купівельних операціях поза межами краю; про розпуск ради общини в с. Соколівці у Галичині, проти високого оподаткування населення краю; усунення адміністративної самоволі існуючої влади й судових виконавців, розширення конституційних прав і скасування тих окремих постанов, які суперечать чинній конституції. Він говорив про потребу прийняття нового виборчого права й національної автономії⁶.

¹ *Левицький К.* Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907–1914 рр. – Львів, 1937. – Ч. 2. – С. 3.

² Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 130 (Стаття К. Левицького “На маргінелі нашої політичної діяльності 1928–1931 років” – про діяльність українських послів-членів УНДО в польському сеймі), арк. 24.

³ *Наша репрезентація* // *Діло*. – 1907. – 14 червня.

⁴ *Із руського (українського) клубу* // *Діло*. – 1907. – 8 липня.

⁵ *Із руського (українського) клубу* // *Діло*. – 1907. – 1 липня.

⁶ *Діло*. – 1907. – 24 липня.

Після закінчення першої сесії новообраного Австрійського парламенту українці Галичини проводили численні віча і маніфестації, на яких населення вимагало від депутатів конкретних дій для виконання вимог передвиборчої кампанії. Найбільші віча відбулись у Сколе, Соколівці, Бучачі, де виступали К. Левицький і В. Охримович¹. 19 серпня 1907 р. у Рогатині відбулося велике маніфестаційне віче, на якому К. Левицький в присутності 10 тис. виборців прозвітував про діяльність української фракції. Появу депутата населення вітало словами: “Слава! Най живе наш посол!” У резолюції віча йому була висловлена подяка за плідну працю².

Значну увагу К. Левицький приділяв проблемі державної допомоги селянам для купівлі жита на посівну кампанію 1908 р. Було вирішено виділити 3 млн крон грошової допомоги українському населенню у формі кредиту. Протест К. Левицького до уряду стосувався розподілу і видачі державної грошової субвенції сільськогосподарському населенню Східної Галичини.

Як адвокат, К. Левицький перед владою неодноразово порушував питання юридичного характеру. Його запити були адресовані міністру юстиції стосовно зняття заборони на діяльність українського об’єднання “Провидіння” у Львові; порушення роботи галицькими судами; про порушення судами й державними адвокатурами мовних приписів у Галичині; щодо партійного характеру державної адвокатури у Львові та її зловживання службовою (офіційною) пресою; про порушення при зборі податків у районі Рогатина, що належав до його виборчого округу; щодо порушення мовних приписів судами в Галичині.

У другій половині першої депутатської каденції 1907–1911 рр. відбулося кар’єрне зростання К. Левицького у Державній раді. 27 жовтня 1909 р. К. Левицький був обраний до земельної комісії з ліквідації заборгованості до податкового комітету, а 24 листопада – старостою цього комітету. 3 грудня К. Левицького було залучено до роботи комітету з обговорення національних справ, а вже 2 березня 1910 р. він став другим заступником старости цього комітету. Того ж дня від української фракції К. Левицького вибрали до комітету переговорів з економічних стосунків із Угорщиною; 24 червня 1910 р. його було обрано до бюджетної комісії. Після обрання 22 лютого 1910 р. Ю. Романчука віце-президентом палати депутатів Австрійського парламенту К. Левицький став керівником українського парламентського клубу. Це дало йому змогу лобювати інтереси українців Східної Галичини на всіх рівнях влади.

Як і в громадській праці, у Віденському парламенті К. Левицький чимало уваги приділяв економічним питанням. Він виступав про

¹ З народних віч // Діло. – 1907. – 5 серпня.

² Величава маніфестація в Рогатині // Діло. – 1907. – 22 серпня.

конкурентне обговорення будівництва греко-католицької церкви в Богородчанах; про впровадження галицького крайового закону; про будівельний статут для сільських общин; про розподіл державної дотації постраждалим від повені в Галичині; про роботу податкової комісії з проханням про виділення податковою адміністрацією пільг для організації Червоного Хреста при сплаті ним податків; про звільнення селян від податків через фінансові операції в сільському господарстві; про виділення в державному бюджеті на 1910 р. коштів на потреби Східної Галичини; про надання державних дотацій для сільськогосподарських цілей національним організаціям.

Іншим напрямом парламентської діяльності К. Левицького були запити до уряду щодо порушення законності органами влади в Галичині. Це були невідкладні клопотання й пропозиції: про відміну цісарського розпорядження про дисциплінарну владу органів поліції й управління; відрахування коштів до конституційного комітету; покарання жандармів, яких звинувачували у вбивстві українського селянина Марка Каганця у с. Коропець; про порушення прав української мови в судових органах Східної Галичини; про заборону українських учительських курсів для українських солдатів у Східній Галичині.

Особливу увагу в парламентській діяльності К. Левицький відводив проблемі внутрішньополітичного реформування Австро-Угорщини з метою забезпечення українському населенню Галичини конституційних прав і свобод та сприятливих умов для національного розвитку. Особливо він виступав проти скасування в австрійському уряді Міністерства для Галичини, яке перебувало в руках польських політиків і слугувало засобом відсторонення Відня від українських проблем. Відкрито виступав за запровадження загального, рівного, прямого й таємного виборчого права для крайових представництв; про вибори державної комісії для розробки закону про національність; про національність й мови; про врегулювання національного питання в Австро-Угорщині.

У другій передвиборчій парламентській кампанії 1910–1911 рр. звернення К. Левицького до міністерств і відомств монархії мали переважно правозахисний характер. Його протести, запити та інтерпеляції стосувалися таких питань, як: переслідування українського пожежного об'єднання “Січ” у с. Коропці Бучацького повіту; переслідування працівників-українців на залізниці; впровадження в Східній Галичині проїзних квитків з тримовними написами (німецькою, українською і польською мовами); газетне повідомлення про політичну дискримінацію українців німецьким консульством у Львові; конфіскація газети “Діло”; порушення прав української мови державною адвокатурою і крайовим судом у кримінальних справах у Львові; полонізація українських школярів у народній школі с. Обертин у Галичині.

Робота українського представництва в першому Австрійському парламенті, що обирався на підставі загального голосування, була підсумована у виданні “Що робили наші послы в парламенті? Маніфест руського (українського) парламентарного клубу”, авторами якої були українські депутати: К. Левицький, Є. Петрушевич, Л. Цегельський і Т. Окуневський. У роботі зазначалося, що становище української фракції було дуже важким через її нечисленність, проте депутати доклали чимало зусиль для покращення становища українського населення і здобуття для нього поваги інших парламентських угруповань і уряду, послаблення упереджень щодо українців, які поширювали польські політики.

Українські депутати під головуванням К. Левицького відстоювали інтереси свого народу при обговоренні парламентом таких питань, як створення Земельного іпотечного банку, звільнення безземельних верств населення від податку з житла, малоземельних – від прибуткового податку; за їх вимогою було скасовано оплату від “судових доручень”, ухвалено виділяти щорічне відшкодування селянам за знижку цін на худобу. За сприяння українських депутатів успішно розвивалося товариство “Сільський господар”. Депутати добилися зниження цін на дрова з державних лісів для селян з безлісних повітів. У військових справах українці сприяли рішенню про скорочення військової служби до двох років, вели переговори з урядом про запровадження “нового справедливого карного права у війську”. Вдалося вибороти пільги для жовнірів і резервістів. Парламентарі не допустили ухвалення закону про роздрібну торгівлю окремими особами, які б розносили товари, і цим врятували дрібну торгівлю сільськими виробами. Українські депутати виступили проти будівництва системи каналів у Східній Галичині, мотивуючи це великими затратами, натомість пропонували використати кошти на регуляцію гірських потоків і річок та осушування мочарів.

У політичній сфері депутати домоглися ухвалення закону про політичні товариства, за яким дозволялось утворювати філії та об’єднуватись у спілки. У справах культури українське представництво домоглося збільшення кількості українських кафедр у Львівському університеті й заснування української гімназії у Вижниці, виділення коштів для шкіл Українського педагогічного товариства, НТШ, “Просвіти”. Українські депутати внесли пропозицію про поділ Крайової шкільної ради на українську й польську секції. Внаслідок їхніх зусиль на залізниці було введено україномовні квитки, вийшов наказ шанувати права української мови в судах. До Адміністративного трибуналу у Відні увійшов український представник¹.

¹ *Левицький К., Петрушевич Є., Цегельський Л., Окуневський Т.* Що робили наші послы в парламенті? Маніфест руського (українського) клубу. – Львів, 1911. – С. 8-14.

Цісарським рескриптом від 30 березня 1911 р. було достроково розпущено палату депутатів Державної ради та призначено нові вибори¹. Причиною дострокового розпуску парламенту стали національні суперечності, які посилювалися, вони фактично паралізували його діяльність і не давали змоги ухвалювати важливі державні закони. Оцінюючи роботу першого парламенту, обраного на підставі загального голосування, К. Левицький писав: “Палаті послів було мож зробити закид, що вона не зуміла сконсолідуватись і супроти безпрограмового і пасивного правительства поставити свою програму національних і соціальних реформ”².

За результатами виборів 1911 р. у 28 округах Східної Галичини було обрано 24 депутати, які представляли українські політичні партії, у т.ч. 18 націонал-демократів, а також 2 москвофіли³. Після виборів К. Левицький провів цілу низку переговорів і нарад стосовно українських вимог з першими державними особами. Але українців фактично засипали “силою медоточивих слів” і на їхні пропозиції не було дано жодної конкретної відповіді.

Було засновано Український парламентський союз у складі трьох груп – націонал-демократичної, радикальної та буковинської. Головою Українського парламентського союзу було обрано К. Левицького, заступниками – Т. Окуневського, М. Василька і М. Лагодинського, секретарем – Є. Левицького⁴. Після виборів 1911 р. основною метою для українців було врегулювання польсько-українських суперечностей у Галичині, проведення виборчої реформи до Галицького сейму й заснування українського університету. К. Левицький неодноразово звертав увагу на те, що 4-мільйонний українсько-руський народ в Австрії скривджений через те, що не має самостійного університету. “Українська мова, – писав він, – є цілком розвинена і може застосовуватись для навчання в університеті. Також, напевно, знайдуться професорські сили. Коли ухвалюють мільйони на військо, то повинні знайти гроші і на культурні цілі”⁵.

Порівняно з першою депутатською каденцією, багатою на запити та інтерпеляції українських депутатів і особисто К. Левицького, друга каденція була менш плідною. Під час другої каденції спостерігалися все більші розбіжності між самими депутатами у середині фракції і К. Левицький неодноразово витрачав час на примирення опонентів. Друга причина – активна протидія польської фракції.

¹ Цьольнер Е. Історія Австрії. – Львів, 2001. – С. 426.

² Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914. На підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 571.

³ Свобода. – 1911. – 6 липня.

⁴ Свобода. – 1911. – 20 липня.

⁵ Свобода. – 1911. – 16 лютого.

Конструктивна робота депутатів почалася з початком 1912 р. К. Левицький особисто надіслав до уряду інтерпеляції стосовно заборони зборів українського студентства у приміщенні Львівського університету, відновлення права проведення зборів у Львівському університеті та права проведення демонстрацій.

Українське парламентське представництво під керівництвом К. Левицького також приділяло в цей час увагу іншим освітнім і культурним питанням, а саме: щодо спорудження польської гірничої академії у Кракові. Мова йшла про те, щоб створити у Львові і Кракові окремі гірничі ВНЗ; про будівництво нового навчального закладу для майбутніх учителів у Тернополі; щодо запровадження в краї державних загальноосвітніх шкіл.

4 червня 1914 р. на нараді в Будапешті К. Левицький вимагав від уряду, щоб у всіх українських військових полках не тільки прості солдати, а й старшини розмовляли українською мовою, а для цього необхідно було заснувати спеціальні курси. Також К. Левицький вніс запит щодо мита, яке російський уряд наклав на україномовні книги, що ускладнювало їх перевезення в Росію¹.

Чимало зусиль українських депутатів спрямовувалося на розв'язання економічних питань. Депутати української фракції Віденського парламенту вимагали від влади проведення меліорації і регуляції рік у гірських районах краю (які уряд в результаті проігнорував – *І.В.*); запровадження дворічної військової служби в армії; обмеження оподаткування дрібних ремісників і промисловців².

Завдяки зусиллям К. Левицького у 1913 р. уряд перерахував кошти на дешеве і якісне зерно для посіву, закупки картоплі, рису, бобових за зниженими цінами, а також на паливо, 500 вагонів солі. Було зменшено оподаткування й виділено грошову допомогу на закупівлю муки, а для бідних верств населення її виділили безплатно³. Неодноразово, за ігнорування вимог українців К. Левицький організував бойкот роботи парламенту українською фракцією, ставав у опозицію й т.п. Це стосувалося і фінансових питань, і культурних, справи виборчої реформи до Галицького сейму. Українські депутати зірвали засідання парламенту 10 грудня 1913 р., використавши музичні інструменти. Наступного дня на прийомі цісар Франц Йосиф запевнив К. Левицького в бажанні забезпечити конституційні права українців і дорікнув йому організацією в парламенті голосної

¹ *Ставничий І.* Від повітового міста до столиці ЗУНР. Станіславів у 1918 – 1919 роках // Альманах Станіславської землі. Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини / Ред. Б. Кравців. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 5.

² Український Клуб і правительство // Діло. – 1912. – 16 квітня.

³ Свобода. – 1914. – 6 березня.

обструкції¹. Отже, у руках К. Левицького були всі можливі на той час важелі впливу на політичних діячів Австро-Угорщини для відстоювання прав українського народу і він ними активно користувався. Слід зауважити, що вся діяльність К. Левицького носила чітко демократичний характер. Методи досягнення цілей у політичній галузі носили парламентський характер, перевагу надавали мирним переговорам, обструкції були найбільш радикальним методом ведення парламентської боротьби.

Характеризуючи особисті якості К. Левицького як політика, можна зробити висновок, що він був завжди обережним у судженнях, стриманим і коректним у громадських ситуаціях. К. Левицький не дозволяв собі погано говорити про своє оточення. В ухваленні конкретних рішень зважував усі “за” і “проти”, йому була властива прогнозованість. Водночас К. Левицький був політиком т.зв. “австрійської школи”, яких історики інколи називають “галицькими консерваторами”. Цей консерватизм виявлявся в толерантному ставленні до опонентів, у тактовності, постійній участі та ініціюванні різноманітних переговорів, нарад, конференцій, консультацій тощо, у вмінні вислухати і зробити власні висновки, зрештою, у небажанні ні з ким конфліктувати.

Отже, становище К. Левицького в українському представництві було впливовим, а після обрання голови української парламентської репрезентації Ю. Романчука віце-президентом палати депутатів стало визначальним. Одночасне і тривале обіймання К. Левицьким найвищих становищ серед українського галицького політикуму свідчило про його незаперечний авторитет і статус політичного лідера серед доволі жорсткого конкурентного середовища української політичної еліти в Галичині на початку ХХ ст.

Зусилля українського парламентського представництва під керівництвом К. Левицького спрямовувалися на зростання політичного впливу українців у державі, залучення важелів державної політики до розв’язання українсько-польського конфлікту, досягнення українцями ряду практичних здобутків у культурно-освітній та економічній сферах. У роки, що безпосередньо передували вибуху Першої світової війни, українське парламентське представництво зосередилося на справі виборчої реформи до Галицького сейму й заснування українського університету у Львові. Українське парламентське представництво досягнуло певних успіхів, однак його діяльність не була позбавлена недоліків, неоднотайності і внутрішніх конфліктів. Неодноразово К. Левицькому доводилося примирювати опонентів. Внутрішньо- і зовнішньофракційні протистояння не тільки псували авторитет фракції, а й інколи негативно позначалися на кінцевому

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914. На підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 675–676.

результаті. Аналізуючи парламентську діяльність К. Левицького, можна погодитися з думкою М. Залізняка про те, що в умовах польської переваги в Галичині та її впливу на австрійський уряд, українська політика не могла мати надто великих результатів. Водночас українське представництво в центральному парламенті стало важливим чинником, з яким доводилося рахуватись¹. Як голова українського парламентського представництва К. Левицький особисто вів переговори з політичних питань із австрійськими прем'єр-міністрами та цісарем, входив до числа політичної еліти Австро-Угорщини.

Жовнір О.М. (Київ)

**ПЕТРОГРАДСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ
І ДІЯЛЬНОСТІ ШЕВЧЕНКОЗНАВЦЯ
ПАВЛА ЗАЙЦЕВА**

У статті йдеться про життя і діяльність шевченкознавця Павла Зайцева в Петрограді 1905 – 1917 рр.

«У всякого своя доля і свій шлях широкий...», – вірно зазначав великий Кобзар української землі Т. Шевченко. Кожен сам піднімається сходишками свого життя й досягає певних висот або зникає в небуття. Та є багато видатних людей, які все життя поклали на розвиток України чи то в сфері мистецтва, чи науки, чи політики (навіть в еміграції), а імена їхні, як і результати діяльності, на сьогодні маловідомі. З. Гуревич, Г. Голоскевич, І. Брик, Є. Онацький, Ю. Нарбут, В. О'Коннор-Вілінська, П. Зайцев тощо – це ті особистості, прізвища яких досить рідко згадуються в сучасних енциклопедіях, підручниках з історії.

Павло Іванович Зайцев – людина, яка все життя займалася науковою, громадсько-політичною діяльністю й не прагнула визнання. Його науковими працями користувалося багато видатних учених, письменників, діячів української культури. Павло Іванович зробив вагомий внесок у розвиток шевченкознавства, провівши власні дослідження, присвятивши багато праць життю Кобзаря загалом (монографія «Життя Тараса Шевченка» (1939), видання творів Т. Шевченка в 16 томах), і окремим епізодам («Первая любовь Шевченко» (1914), «Шевченко і поляки» (1934), «Шевченко в російських перекладах» (1938) тощо).

¹ Залізняк М. Вчора й сьогодні. (З нагоди 70-ліття д-ра Костя Левицького) // Нові Шляхи (Львів). – 1929. – Листопад-грудень. – С. 127.